

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості

**НАЦІОНАЛЬНА УРБАНІСТИЧНА ПРОЗА 60-80-Х РОКІВ ХХ
СТОЛІТТЯ**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студентки 4 курсу
освітньої програми
*«Українська мова і література та
західноєвропейська мова»*,
спеціальність – 035 Філологія
Анастасія Сергіївна ЧЕРНЯКОВИЧ
Науковий керівник:
д. філол. н., проф. Олена РОМАНЕНКО

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості
протокол № 11 від «9» травня 2024 року
завідувач кафедри _____ (підпис)
д. філол. н., проф. Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ
2024

Анотація. Бакалаврська робота присвячена детальному аналізу проблемно-образних характеристик міського топосу, стилю життя та світогляду, а також особливостей урбаністичного хронотопу в літературному процесі 60-80-х років ХХ століття. Увагу зосереджено на творах урбаністичної прози Ніни Бічуї, Ю.Щербака, В. Стуса та В. Дрозда. Простежено та окреслено аспекти художньої урбаністичної прози.

В роботі розкрито унікальність урбаністичного дискурсу в українській літературі, висвітлено основні проблеми міського топосу в літературі 60-80-х років ХХ століття. Проаналізовано особливості художньої реалізації образу міста та його мешканців у творчості Ніни Бічуї та Василя Стуса, а також досліджено специфіку створення міського топосу в прозі Юрія Щербака та Валерія Дрозда. Дослідження є актуальним і важливим для системного розуміння літературного втілення міського життя та його впливу на культурний контекст.

Ключові слова: міський топос, урбанізм, проза, дискурс, специфіка, концепція.

Annotation. The bachelor's thesis is devoted to a detailed analysis of the problematic and figurative characteristics of the urban topos, lifestyle, and worldview, as well as the peculiarities of the urban chronotope in the literary process of the 60s-80s of the twentieth century. Attention is focused on the works of urban prose by Nina Bichuia, Yuriy Shcherbak, V. Stus, and V. Drozd. The author traces and outlines the aspects of urban prose fiction.

The work reveals the uniqueness of urban discourse in Ukrainian literature, highlights the main problems of urban topos in the literature of the 60-80s of the twentieth century. The peculiarities of the artistic realization of the image of the city and its inhabitants in the works of Nina Bichuia and Vasyl Stus are analyzed, and the specifics of creating an urban topos in the prose of Yuriy Shcherbak and Valeriy Drozd are investigated. The study is relevant and

important for a systematic understanding of the literary embodiment of urban life and its impact on the cultural context.

Keywords: urban topos, urbanism, prose, discourse, specificity, concept.

ЗМІСТ

I. ВСТУП..... 5

II. Основна частина:

РОЗДІЛ I. СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОЇ УРБАНІСТИЧНОСТІ....7

1.1 Особливості урбаністичної прози з урахуванням національного контексту.....7

1.2. Український урбаністичний дискурс....9

РОЗДІЛ II. МІСЬКИЙ ТОПОС У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ 60-80-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ.....12

2.1. Урбаністична концепція прози Ніни Бічуї.....12

2.2. Структура урбаністичного топосу в повісті В. Стуса «Так було уже не раз».....17

2.3. Життєвий тонус Києва в романі «Причини і наслідки» Юрія Щербака.....21

2.4. Місто як статус персонажів у романах Володимира Дрозда.....28

III. ВИСНОВКИ.....37

IV. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....43

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. Місто - наша проекція на зовнішній простір, в якому ми створюємо себе та організуємо все навколо. Місто в літературі є дзеркалом, яке синтезує в собі реалії міського буття, його історії. У цього поєднання виникають індивідуальні особливості та «власна доля».

Українська література 60-80-х років ХХ століття презентована творами двох поколінь письменників. Серед них – молоді автори О. Дмитренко, В. Шкляр, Б. Сушинський та інші, які відзначаються схильністю до публіцистичності. Також активно творять представники покоління шістдесятників, такі як Г. Тютюнник, Є. Гуцало, О. Гончар, Н. Бічуя, Ю. Щербак, В. Стус та інші. Досліджуючи специфіку літературного процесу 70-х років і проблему психологічної характеристики героя, М. Хороб зазначила, що в літературу останніх десятиліть увійшли так звані письменники-урбаністи: «Усі вони в більшості досліджують світ сучасного інтелігента, зрідка звертаються до виробничої проблематики» [15, с.10].

Таким чином, актуальність дослідження обумовлена необхідністю системного аналізу прозової урбаністики цього періоду, а також вивченням особливостей сприйняття міського топосу тощо.

Метою дослідження є виявлення проблемно-образних характеристик міського топосу, способу життя та світогляду, а також особливостей урбаністичного хронотопу в літературному процесі 60-80-х років ХХ століття.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: визначити аспекти художньої урбаністичної прози; розкрити своєрідність урбаністичного дискурсу в українській літературі; висвітлити ключові проблеми міського топосу в літературі 60-80-х років ХХ століття;

виявити особливості художнього втілення образу міста та міських жителів у творчості Н. Бічуї, В. Стуса, а також проаналізувати специфіку створення міського топосу у прозі Ю. Щербака.

Об'єктом дослідження є урбаністична проза Ніни Бічуї, Ю.Щербака, В. Стуса, В. Дрозда.

Предметом дослідження є основні проблемно-образні доміанти прозової урбаністики 60-80-х років ХХ століття та особливості їх художнього втілення у літературних творах цього періоду.

Наукова новизна одержаних результатів

Дослідження має новаторський характер завдяки системному підходу до вивчення урбаністичної прози 60-80-х років ХХ століття. Виявлені тенденції формування міського топосу цього періоду, а також визначена специфіка створення персонажів, які зазнали соціально-психологічних змін у своєму світогляді.

Практичне значення одержаних результатів

Отримані результати можуть бути застосовані при розробці навчальних підручників та посібників. Вони можуть стати основою для підготовки курсових робіт та використовуватись у шкільній практиці.

Структура та обсяг робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаної літератури, який містить 41 позицію.

РОЗДІЛ I. СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОЇ УРБАНІСТИЧНОСТІ

1.2 Особливості урбаністичної прози з урахуванням національного контексту.

Суть урбаністичної національної прози полягає в тому, що художнє освоєння міського середовища виявилось найменш розвиненим порівняно з іншими напрямками, які розвинулися в українській літературі. Пов'язано це з досі існуючим ототожненням України з країнами, які прив'язані до того самого, що й загал. З початком ХХ століття відбулися значні зміни в політичній і соціокультурній сферах, в тому числі й в російській імперії. Цей період відкривав нові можливості для україномовного театру та преси, що раніше були обмежені. В глобальному контексті ці зміни сприяли початку реформ і модернізації.

В той же час, термін «українська нація» починає наповнюватись реальним соціокультурним змістом [20, с.412]. Ще більше це відноситься до «урбаністичної української культури». Її появу співвідносили лиш до «зростання промислових міст», що робити очевидно не слід, хоча деякі чинники були присутні.

У першій половині ХІХ століття українська література активно використовувала фольклорні й етнографічні мотиви для зображення «славного минулого», що стало новим і ключовим для відрізнєння її від малоросійського культурного зразка. Доробок Шевченка започаткував кардинально іншу новизну [21, с.5].

Після виходу «Кобзаря» 1840 року розпочався процес відродження, який спонукав авторів-малоросів до змін у їхньому уявленні про себе. Цей історико-літературний процес відбувався на фоні нової літературної

мови. Українська література кінця XIX – початку XX століття досягла значних успіхів завдяки орієнтації на європейські стандарти й вплив. Відбувався рішучий злам, який відділив довготривалу односпайність у ставленні до безлічі проблем. Спроби втілення першої стадії «заперечення» можливі, але не дуже перспективні. «Вічне місто» може повністю наповнитись та видужати тільки за допомогою енергетики власного духу, до вивчення якого українська література зверталася не постійно та нерівномірно.

У нашому дослідженні ключовим є розуміння літератури як життєдіяльності. Одночасно, основна увага спрямована на невідворотні процеси змін у духовно-проблемному й художньо-естетичному контексті, що спричиняють письменницькі міграції з сільських населених пунктів до міст. [33, с.325].

Отже, скидання українською прозою сільського «кожуха» дає поштовх для створення моделі, де «старе» з «новим» взаємодіють на різних рівнях.

Розуміння універсальності міста, що вимагає різноманітності стилів, художніх методів та обізнаності з літературною проблематикою, формує відповідальність за точне відтворення міського середовища в літературі XX століття. Урбаністична література перетворює точку зору письменника на модель, де місто відтворює людський історичний прогрес.

Для письменників другої половини XX століття місто стає не лише простором, але й особистістю, що відображає їхнє внутрішнє «Я». Вони розглядають місто як «енциклопедію» життєдіяльності людини і суспільства, що відрізняється своєю унікальністю у можливостях вибору, які воно пропонує.

1.2. Український урбаністичний дискурс.

Урбаністичний простір сьогодення генерує нові значення, коди, віддзеркалюючи в них людину і час. В літературному просторі початку XXI століття очікується загальна тенденція до «урбанізації». Вчені, такі як Віра Агеєва, Тамара Гундорова, Соломія Павличко, Віра Фоменко та інші, досліджували проблеми становлення і зміцнення «міського тексту», «міської літератури», «урбаністичної літератури». У своїх дослідженнях Віра Фоменко акцентує на універсальності урбаністичної тематики в світовому літературному процесі. Вона відзначає, що генеза міського дискурсу в українській літературі має корені ще з часів Київської Русі. [26]. У творах Симона Пекаліда та інших авторів надається особливого релігійного чи святкового характеру постатям князів і їхнім землям. Поети з Києво-Могилянської академії продовжують використовувати традиційні мотиви й міфологізують ці визначені топоси.: «Київ-Троя, Київ-Рим, Київ-столий Город, Київ – другий Єрусалим, виокремлюється також і ріка Дніпро-Бористен як символ могутнього краю («Дніпрові камени», «Похвала Дніпрові»)» [22, с.21–22].

Формування національного урбаністичного дискурсу має вирішальне значення у XIX-XX століттях. Поетика модернізму сприяє створенню унікального образу українського міста, що стає важливою складовою кожного літературного жанру.

Згодна з ідеєю Ярини Цимбал про тривалий і болісний процес «щеплення урбанізму» в українській літературі. Вона відзначає, що національний літературний організм спочатку відкидав урбанізм як щось чужорідне й неприйнятне, борючись з ним як з заразою. Однак з часом українська література прийняла й змирилася з ним. Навіть при двозначному ставленні до міської культури, урбанізм українській

літературі, так само, як і в усьому світі, відображав модернізм і супроводжувався взаємними почуттями любові і ненависті. [31, с.28]. Ідентифікація творів, які можна віднести до урбаністичної літератури, традиційно відбувалась на тематичному рівні. Роман Валер'яна Підмогильного «Місто» став еталоном для національної урбаністичної літератури. Він першим в українській літературі відобразив місто як проблему. Місто відображає ідею організації простору для життя людини, що включає різні аспекти тілесності: житло, інфраструктуру та комунікації. Воно стимулює людину до дій і генерує значимі події, які впливають на її долю. [9].

У своїй монографії «Місто і література: українська візія», В. Фоменко розглядає радикальні зміни, які відбуваються у суспільно-соціальному розвитку. Вона акцентує увагу на зміні стратифікаційних відносин, коли традиційна пріоритетність «Вічного Села» відступає перед новими реаліями «Вічного Міста». [34, с.305].

У своїй монографії «Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки» Анна Біла розрізняє дві моделі міського простору: «регресивну» і «прогресивну». Регресивна модель описує сприйняття міста і технізації як символічного занепаду гуманістичних цінностей, тоді як прогресивна модель інтерпретує ці явища нового часу як звільнення нових можливостей для людини.

У сучасних романах місто представлене як живий організм, що співіснує зі своїми мешканцями. Через сторінки цих книг можна відслідкувати авторські подорожі, не лише відтворюючи відомі локації, але й творячи міські міфи.

Поняття «міський дискурс» можна розглядати як результат взаємодії «міського тексту», що функціонує як «текст всередині тексту». Термін «дискурс» є одним з найбільш складних понять у структурно-семіотичних дослідженнях літератури і важко піддається чіткій дефініції. [1, с.790].

У «Літературознавчій енциклопедії», за редакцією Юрія Коваліва, дискурс визначається як мовленнєва одиниця, що представляє собою семіотичний процес різних дискурсивних практик з унікальними методами організації усного та писемного мовлення. Тому дискурс іноді асоціюється як з загальним стилем (наприклад, бароко чи модернізм), так і з ідіостилем. [25, с.282].

Засновуючись на зазначених принципах, можна визначити міський дискурс як феномен, типовий для постмодернізму, або як сукупність висловлювань, що обговорюють урбаністичні теми та проблеми життя в місті. Урбаністичні мотиви завжди були присутні українській літературі, але найбільш виразно їх представлено в національній літературі наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття. Це стало наслідком процесів глобалізації та урбанізації, які відзначалися у всесвітній спільноті, і вимагали літературного відображення.

РОЗДІЛ II. МІСЬКИЙ ТОПОС У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ 60-80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

2.1. Урбаністична концепція прози Ніни Бічуї.

Помітне зацікавлення тематикою міста відстежуємо у художній творчості представниці шістдесятників - Ніни Бічуї, яка народилась 24 серпня 1937 р. у м. Києві. Ніна Бічуя ніколи не була чужиницею для міста як і з духовного так і з біографічного поглядів. Все свідоме життя письменниці переплітається з містом. Жінка росла через існування в місті, свою творчість вона також пронизала ним та його образами. Насиченість урбаністичних образів, мотивів у прозописі Ніни Бічуї також зумовлена тим, що найбільшого розквіту вона набула саме в період шістдесятництва. Тоді відбулось переосмислення урбаністичної теми. Нове покоління віднесло його на новий рівень. Однією з вирізняючих ознак художніх творів авторки є вишуканість мови у її творах. Героями яких є звичайні, не ідеалізовані міські жителі. Як зазначає О. Міщенко, «урбаністичний дискурс у контексті шістдесятництва постає як маргінальне, порогове явище, зумовлене інтенціями національного літературного процесу» [28, с. 170]. Дослідниця вказує на те, що «шістдесятники» перш за все прагнули змінити обличчя зрусифікованого міста, вбогачуючи його через власну творчість духовністю та національною міфопоетикою. Вони подолали усталений скепсис, конформізм і обивательщину. [28, с. 171]. Представники цього покоління різко та болісно зривали маску русифікації з українських міст. Натомість під нею поставали пошрамовані міста, які відроджували свій національний код. У творчості авторів цієї епохи з'явилися нові інструменти авторського письма, які були якісно відмінними. Це зображально-виражальні прийоми, жанрові форми, наративні стратегії та інші.

Збірка «Великі лови» письменниці розпочинається з передмови, в якій зазначено, що сучасні критики розглядають її як попередника урбаністичного дискурсу в українській літературі 80-90-их років ХХ століття. [3, с. 5].

Як вже зрозуміло, основним аспектом прози Ніни Бічуї є інтенсивне зображення міського життя. Іван Вихор, вивчаючи її прозу, виділяє дві моделі урбанізму: утопічну і есхатологічну.

Прихильники утопічної моделі визначають місто центриною культури й цивілізації. Наприклад, у творах «Земля», «Повість Славка Беркути», «Звичайний шкільний тиждень» та інших творах Ніни Бічуї особливо акцентується на житті в місті, відображенні міської реальності і проблемах, пов'язаних з урбанізмом. Міське життя романтизується за допомогою урбаністичних деталей, таких як «охайна мозаїка тротуарів», «жовті спини тролейбусів», «розклеєні театральні афіші» та інші. Ці елементи переплітаються з пейзажними картинами міста, що підкреслюють його природну унікальність: «Під сонцем блищить бруківка, а по ній простягаються трамвайні рейки. Вулиця нагадує довгу казку, що може тривати нескінченно» [2, с. 100]; «... ліхтарі коливають вулицю... вулиця спить, а в ній "як у колисці" розслаблені машини» [3, с. 24]. Це поєднання зливається у комфортну симфонію, яка лунає звідусіль.

У художньому описі повісті "Звичайний шкільний тиждень" з'являється живописний образ ідеального ранку у Львові: "Місто насолоджувалося ясністю весняного ранку, і промені сонця освітлювали стіни і тротуари, ніби вони самі випромінювали тепло" [3, с. 93]. Тут і звичайні урбаністичні деталі, описані авторкою, наповнені святковим настроєм: "молоко в пляшках під магазинами застигало білими плямами, в віконницях хлібних магазинів течіях жовтих, сіриватих і темно-коричневих хлібів"; "складно уявити вулицю без якоїсь з цих деталей,

без синіх ластівок і білого молока, без густих ниток електропроводів і майстерної кладки старих бруківок" [3, с. 94].

У повісті "Шпага Славка Беркути" герої час від часу мріють про ідеальне місто, що вони сприймають як мрію. Один з персонажів з нетерпінням чекає моменту, коли виросте, щоб відвідати ті міста, які він бачить на карті. Місто Лева має особливе значення для них, воно зачаровує героїв і вважається їхнім ідеалом. Зокрема, у повісті «Шпага Славка Беркути» Ніна Бічуя наголошує, що любов до цього міста жила і житиме упродовж багатьох поколінь. Але від сучасних мешканців воно вимагає нового прочитання, пошуку нових витоків натхнення. Ця теза відображається у розмові між Юльком та його батьком-архітектором, який працює над будівництвом Нового міста, та при цьому віддає шану історичному старому місту.

У новелі "Земля" створено чуттєво-деталізований та ідеалізований образ Львова. Враження, що ідилія цього міста є непорушною, підкріплюється словами: «Місто могло порятувати від усього. Досить було пірнути у вулиці – і звідусіль мене оступали затишок і захист, котрий ніщо не могло просвердлити, туди ніяк не міг втиснутися страх... У місті я знала котра година без годинника» [3, с. 20].

Унікальність Львова передано через вживання художніх деталей: «вокзал, схожий на оранжерею»; «вулиці, де не можуть розминутися два трамваї»; «двори із зеленкувато глибокою вогкістю»; «бистра говірка з чудними інтонаціями». Топографія міста Львова зображено дуже реалістично і детально, включаючи місця, такі як Брюховичі, кінотеатр "Маяк", площа Домбровського ("Квітень у човні"), храм Святого Лазаря ("Показія, або..."), каплиця Боїмів ("Земля"), кафе "Старий Львів", приміський парк ("Звичайний шкільний тиждень").

Але місто, зокрема Львів, набуває у творах письменниці не тільки меланхолійного характеру. На противагу йому, місто як ворога та

катастрофу, змальовано у творі «Показія, або...». Міська ворожість підкреслюється живим описом природних перепадів погоди, зокрема дощем: "Місто промокло наскрізь, перекопане, розрите... туман, дощ і хляпанина" [3, с. 142]. "Місто все ще мокне – ще трохи – розкисне, розвезе його, наче іграшку з пап'є маше: під ногами каша, чвакання, жмакання, флякання. Розкопане, розшарпане, розсмикане місто з пап'є – маше" [3, с. 56, 142]. Від цих описів уже не віє добрим та сонячним духом міста, чию меланхолію нічого не здатне зламати. Вони наганяють напругу та в якійсь мірі, на мою думку, дають схожість із містом туманів та сірої погоди – Лондоном.

У повісті «Звичайний шкільний тиждень» похмурий дощ робить могутній стародавній Львів безпорадним. Індустріальний мегаполіс тоне під наругою погоди: «Каналізаційні сітки не встигали всмоктувати жовтаво-сіру каламуть... ув'язнені в автобусі люди дивились на бурю крізь заплилі, осліплені вікна... стояли ще й ще машини, трамваї, тролейбуси, безпорадні, непорушні... пливли клапті обірваних афіш» [3, с. 30-33].

В цих творах місто і природа знаходяться у відкритому конфлікті, що відображає есхатологічну урбаністичну парадигму. Зокрема, в повісті "Повінь", героїня Мар'яна відчуває, що тільки за містом можна насолодитися тишею і спокоєм, відчути моменти, коли природа повністю оживає у весняний період, чого не буває в місті [6, с. 80].

У творі "Репетиція" природа протистоїть викликам цивілізації: ніжні деревця порівнюються з високими щоглами телевізійних антен, а маленькі сосонки зростають на асфальтованих доріжках і поруч з котеджами [7, с. 4]. Наратор у цьому контексті жваво описує суперечливий характер узагальненого міста: "Усе це одночасно і дисгармонія, і непорушна логічна єдність" [7, с. 5].

У прозі Н. Бічуї також чітко простежується опозиція есхатологічної урбаністичної парадигми, де місто знаходиться у конфлікті з людиною, що стає основною й найбільш напруженою темою.

Образ Кракова, який у творі «Дрогобицький звіздар» показаний недосяжним, метушливим, дисгармонійним, яскраво репрезентує вище згадану опозицію.

У творі Н. Бічуї міські образи особливо насичені депресивними та монотонними елементами, які підкреслюють напруженість життя краківських міщан після робочого дня і неспокійну атмосферу міста. Місто у порівнянні з великим звіром, який ховається в барлозі на ніч, символізує його загадковість і нестримність.

Образи чорних дахів, їхньої застиглості і безжиттєвості, а також сірих облич високих будинків, позбавлених яскравої індивідуальності, створюють враження аномалій і втрати ідентичності в мегаполісі.

Есхатологічний мотив у творах Н. Бічуї особливо виразно проглядається через почуттєву сторону персонажів. У повісті «Репетиція» героїня Наталія сприймає місто через вікно як джерело своїх невпевненостей і душевних переживань. Вона сприймає міський пейзаж як сумний і похмурий, з небом кольору блочних будинків, воронами на телевізійній антені, заводським димарем, кульгавим чоловіком з паличкою і набридливим звуком. [7, с.5]

Таким чином, міські образи в творчості Н. Бічуї створюють враження конфлікту і втрати, підкреслюючи нестабільність та відсутність гармонії у великому сучасному місті.

Підсумовуючи все вище сказане про дві моделі урбанізму у прозописі Н. Бічуї можна сказати те, що вони протилежно різні. Кожна з них репрезентує різні ідеї, підсвічує різні проблеми та зображує місто у зовсім протилежних ключах. Особисто я є прихильником саме утопічної моделі урбанізму. Для мене він випромінює меланхолію та звуки тепла

весняного міста, котре так і манить до себе. А есхатологічна модель навпаки здається важкою та хоче залізти в почуття своїми промоклими від дощу руками.

Аналіз творчого доробку Н. Бічуї у сфері урбаністичної тематики свідчить про те, що вона відхиляє дуалістичний погляд на мегаполіс, який характерний для європейського модернізму. Замість цього, у її творах місто сприймається як об'єкт особистих спогадів та емоційних зв'язків. У місті відбувається напружена боротьба між раціональністю та емоційністю. Цікаві дослідження можна провести шляхом порівняння українського та європейського міського образу в прозі цієї авторки.

2.2. Урбаністичний топос та його структура в повісті В. Стуса «Так бувало уже не раз»

У кінці XIX - на початку XX століття міське середовище стало важливою темою у літературних текстах, перетворившись з простого фону в самостійний об'єкт розгляду. Місто в період модерної епохи стало не лише місцем проживання, але й важливим чинником для мистецтва, що забезпечує його життєздатність і актуальність. Українські митці того часу покладали на себе завдання оволодіти містом як центром культури, який генерує духовні та інформаційні цінності. Вони спрямовувалися на формування урбаністичної свідомості серед українських громадян, щоб перебороти селянські стереотипи та освоїти досягнення цивілізації. [2, с. 34].

Умови відродження художніх тенденцій, котрі були придушені лещатами советів, дають підстави краще познайомитися з урбаністичною проблематикою. У цьому контексті творчість Василя Стуса не є винятком.

В незакінченій повісті Стуса "Так бувало уже не раз" акцентується на міському просторі.

Нетипова, але швидка урбанізація та пролетаризація населення того часу постають новими чинниками, які провокують зміни, нові уявлення. До кінця ХІХ століття в українській літературі місто поставало здебільшого неприродним та чужим. Проте, нові чинники повпливали на швидкі зміни.

Якщо розглядати у цій парадигмі урбаністичне в незакінченій повісті В. Стуса «Так бувало уже не раз», то можна виділити міські елементи топосу як цілком сучасні. Адже у творі бачимо місто вже як природне середовище для людини. Природа і почуття героя глибоко взаємопов'язані і відображаються як одне ціле в його переживаннях та емоціях. Акцент на безмежність топографії міста підтримується постійними відмітками часу. Глибокий почуттєвий досвід міського простору підтримується стійкими відліками часу, які описують перебіг змін у міському пейзажі. Лише щойно починають танути за коливаючими смугами сутінок розм'яклі, ніби підвітлі солом'яні, контури дерев і будинків, починає лунати, завивати відомим електричним сплетінням дротів, і вже якісь неуловимі сейсмічні потоки раптово оволодівають твоєю душею.

Смеркання породжує особливий настрій у головного героя Андрія Петрика. Він розкривається через поєднання у динамічному танці візуального враження та відчуття часоплинності.

Образ вулиці оживає, не тільки займаючи простір, але й перетинаючи часові рамки: Ось правильно оформлена цитата згідно з українськими стандартами: «Вискочиш на автостраду з гострожалими снопами світла від самовпевнених автомобілів – вдихни запахи завезеної здалека прохолоди, перемішаної з погаром, і витри піт із чола.» [10]

Деякі з описів вулиці здійснюються за допомогою прямої хронологічної моделі: «іще не пізно», «була вже восьма година вечора», «було вже

зовсім темно» [10]. Це показує природну взаємодію пересування не тільки у просторі, а й у часі.

Відображення міста бачимо через систему доріг в різних проявах та транспортних образів. Досить посередньо проявлені заводи, («дим труб навколишніх заводів»), терикон («териконний погар»), стадіон. [10]

Шахтний простір, що відкривається перед нами, створюється в уяві через відомі образи та професійні терміни, такі як "нора", "каламашка", "щит", "кліть", "ствол", "нуль", "тарадайка", "вагонетка" і таке інше [10]

Через те, що це місце ми бачимо лише частково, то виникає відчуття, що на рівні простору немає внутрішньої єдності. Відсутність її також спостерігаємо і на рівні підтримки за допомогою руху.

Міські простори частково конкретизуються і відтворюються ситуативно: кожен будинок має свою власну фізіономію, дворища укладені в цікаві композиції, і лише ті, що зустрічаються, можуть виглядати однаково.

Поруч стоїть низька школа, яка нагадує корову, мовляв, вона жує жуйку, прибічні будинки припалі до землі порохом, підійшли до великого сірого будинку, навіть прибічний. [10]

Через цей призму стає помітним перехід від просторових сприйнять до філософських роздумів. Реальність, доповнена новими елементами, проявляється в життєвих вчинках героя, зокрема у поході до урвища.

Він супроводжується думками про те, як природа терпить і переносить наші впливи. Відірване, вицвіле і витріщене урвище, порите патьоками і спотворене глинокопами чи хлопчачами, обгиджене романтиками, які часто збираються сюди вночі з гітарою, магнітофоном і сіткою живих істот навіть в такому становищі усміхається герою. Природа терпить нас так само, як і земля терпить людей - навіть тих, що не завжди цінують її, будучи честолюбними, зарозумілими, забудькуватими, вималілими від самовеличі. Природа терпить просто тому, що вона вища за нашу

спроможність переносити і адаптуватися - це, можливо, інша система лічби, як сказав герой [10]

Тут варто звернути особливу увагу на зорові образи. Посторові описи (прикіптюжене, вицвіле, зістаріле) стають динамічними та набувають виразних часових характеристик [10]

Андрій за допомогою уяви створює чіткі динамічні картини урбаністичного ландшафту. Уявлені місця тут сполучаються мотивом руху: «Добіжиш до тієї липи, що з правої руки, тоді шугни попід паркан і через будівельний майданчик у дворище, де завше темно – навіть удень, де отаманить великий пес біля вічного вогнища падалишнього листя. Пса краще було б оминати» [10]

Поради, які уявно надаються комусь – адресату, підживлюють довіру між читачем і героєм, а також наповнюють простір для думок.

Особливу увагу мусимо приділити ірреальному хронотопу в повісті, а саме – просторово – часовій структурі сну. Герою сняться сни про село, де він проходив практику – Максимівку. Осмислення навколишнього середовища у сні майже не відрізняється від нього ж у реальному житті. Бачимо ті ж самі образи та ознаки: «Мені захотілося спуститися цією вуличкою, яка зупинилася якраз посередині між пам'яттю і забуттям». [10]

Простір так само схоже змальовується дуже лаконічно.

Маркером того, що події є нереальними, постає переживання, яке ми спостерігаємо через вираження звуків барвами: «...співають півні — плавні і густі, як краплі воску, спадають подовжені окапини оранжу. Крикне маленький, як мишка, паровоз — і крик його помічаєш по інтенсивності кольору» [10]

Через сон героя ми розуміємо, що він здатний сприймати реальність ще ширше. Центральним для видіння є образ води: «Вода була важка і

тягнула вниз»; «Темна, ніби підчорнилена, вода нуртувала довкола, нагадуючи пружину, закручувану вглиб».

У цьому образі «чорної води» можемо простежити сполучення із поезією В. Стуса. Таким же є і образ вертепу, через який герої осмислює просторову організацію життя.

Андрій також не полишає переживання про неповну самореалізацію, брак часу для самого себе. Розкриття цих терзаючих думок бачимо у трьох годинах, які герой відчуває справжніми. «Робиш – під землею, спиш – на небі, робиш пару ковтків джерельної води – на землі. Потім – те ж саме. Маленькі зміни на роботі, маленькі зміни – коли не спиш. І тільки сни кубляться, як змії. Агонія особистості, щонічний бунт проти вертепної скриньки». [10]

Герой чітко розуміє та відчуває на собі трьох поверхову організацію, властиву Донбасу. І з його роздумів можемо спрогнозувати висновок, що йому буде досить важко вибратися з неї, якщо він на це наважиться.

Отже, узагальнюючи сказане про урбаністичну концепцію в незакінченій повісті В. Стуса «Так бувало уже не раз», можемо зробити висновок про те, що в цілому вона має характеристики переривчастості. Проте, в особливо важливих моментах, які проживає головний герой спостерігаємо об'єднання кількох просторів задля підвищення зв'язку героя з його роздумами, а також героя з читачем. І таким чином роздуми читача та героя в певних моментах можуть зливатися в одне та ще яскравіше відображати думку, за допомогою топосу міста.

2.3. Життєвий тонус Києва в романі «Причини і наслідки» Юрія Щербака

Малодослідженою сторінкою української літератури другої половини ХХ століття є мотиви міста у творчості Юрія Щербака. Тема міста, яка є дуже актуальною на сьогодні як і в українській так і в європейській

літературі викликає особливий інтерес у літературознавців. Пояснення цьому досить просте – урбаністичні процеси проникли у всі сфери нашого життя та впливають на них. За допомогою них життя трансформується, з'являються позитивні та негативні наслідки [33, с.325].

У творах українських письменників часто топос міста є частиною образного фону, але в цьому підрозділі мета полягає в розгляді та розкритті "свідомих" зусиль відтворити сенс міського життя з усіма його проблемами, конфліктами та взаємодією з суспільством на прикладі роману "Причини і наслідки".

У даному романі є значний потенціал для дослідження та аналізу проблеми міста в ХХ столітті.

Юрій Щербак відзначав, що вважає Валер'яна Підмогильного одним із своїх учителів, особливо в контексті його твору "Місто". Він уважно вивчав досвід цього прозаїка-урбаніста та відзначав особливості його стилістики [32, с.7].

Місто Київ, в якому розгортаються події твору, стає повноцінним художнім образом. Він стає образом, який взаємодіє з героями роману та має на них великий вплив. Щербакове місто сповнене смутку, пронизане чарівністю та містикою в перемішку з radoщами та теплом. У Київ автор вселив містичну душу, яка нерозривно взаємодіє з душею героя та стає частиною його життя. Навіть більше – душа міста може стати розрадою, другом для самотнього героя. Автор наділив Київ місією врятувати героя від самотності.

Юрій Щербак, лікар і вчений, який працював у складних умовах і боровся з небезпечними хворобами, у своєму творі не випадково піднімає нагальні медичні проблеми. Він висвітлює важливу роль лікарів і значення їхньої місії. Через цей мотив відбивається істотна роль людини у цьому світі.

З перших сторінок роману розкривається місце розташування науково-дослідного інституту. Високу гору, на якій стоїть інститут, обгорнув осінній туман. Цей туман, як рівна лінійка, зрізав видимість київських пагорбів і будинків на них, залишивши місту лише одноманітний, плаский вимір [39, с.17]. Настрій головного героя відбивається та гармонічно поєднується із поданим описом міста – вченого-рабіолога Євгена Жадана.

Місто у творі ми бачимо через призму світосприйняття героя. Дивлячись на це виникає інтерес до сприйняття вченим людей та подій, що його оточують. Саме через це сприйняття автор голосно промовляє про погані нахили суспільства того часу. Вчений висловлює гнів на той факт, що всі епідемії починаються з одного випадку, називаючи його особливо небезпечним вірусом - вірусом ненависті і смерті, який заражає молодь [40, с.237].

У творі особливу увагу приділяється проблемі самотності. Жадан живе разом з матір'ю, яка його дбайливо опікує і кохає, але він все одно відчуває себе в самотності. Слова Шульги про "жахливу самотність" лише підсилюють цей його внутрішній стан [39, с.163].

Свої почуття Євген давно сховав всередині від усіх. Але від себе самого це зробити не вдалося. Постійні спогади про колишню Ольгу, почуття до Лідії не розв'язують, а навпаки підсилюють самотність героя.

Відходячи від самотності звертаємо увагу на те, що місто у творі створює обширний спектр проблем для розвитку науки, які включають недостатнє фінансування, що призвело до відставання інституту від світового рівня науки. Молодь не проявляє бажання працювати у цій галузі, переважно через відсутність стимулів і перспектив.

Відображенням цих проблем є розмова Жадана з Гаркушею про безперспективність наукової кар'єри, де випускники не проявляють

інтересу до наукових викликів, а замість цього цікавляться тільки грошима і відпусткою.

Особливо цікавим є порівняння зображення Олексія Нечасва, який вважає, що справжнє значення людини полягає владі над людьми, фінансами та науковими ресурсами, з поглядами Євгена Жадана, який підкреслює свою мотивацію для проведення докторської дисертації в осмисленні його попередніх досліджень без прагнення до матеріальних чи кар'єрних переваг [39, с. 225].

Середовище спілкування Жадана звісно не все таке меркантильне, є й люди – однодумці, які роділяють його погляди. Завдяки оточенню героя автор вдається майстерно відтворити гуманістичні цінності людини через її дії та вчинки, демонструючи розуміння власної ролі та місця у світі.

Автор розкриває двозначність душі професора Мідатова, що привертає нашу увагу. Для Євгена Жадана він є втіленням авторитету, людини наукового рівня, якого він прагне досягти. Жадан вважає професора ідеальним сучасним вірусологом і лікарем-романтиком, що з самовідданям бореться зі сказом і переборює упередження своїх колег.

Євген просив відомого вченого долучитися до захисту його дисертації, але Мідатов відмовив. Жадан не міг зрозуміти причину цієї відмови, оскільки вони разом працювали над важливими науковими проектами у своїх лабораторіях, включаючи випробування вакцини, розробленої Мідатовим. Але справжній образ вченого розкрився перед Євгеном під час їх відвертої розмови. Євген побачив Мідатова як геніального вченого, який керує своїми дослідженнями та проектами як справжній диктатор, у якому: «видатні здібності одного з кращих вірусологів світу в дивовижний спосіб поєднувалися ... з поганим характером; доброта була перемішана з підозріливістю, блискучі енциклопедичні знання – з

небажанням мати поруч з собою когось, хто хоч у чомусь дорівнював би йому» [39, с.222].

Це те, чому підступний і збентежений Мідатов створив ситуацію, де його лабораторію покинули найкращі учні, які самотужки досягли великих успіхів, від яких він відмовився. Однак: "вони не забули образу від свого колишнього вчителя, і тепер він відчував на собі гострі удари тих, кого колись образив. Його уже двічі відкидали на виборах до академії" [39, с.222]. Саме під час цієї розмови Жадан відчуває, що "знову втрачає щось важливе в житті, ще одну свою ілюзію, розвіюючи її наче сніг у повітрі" [39, с.224].

Розуміючи це, молодий вчений відчуває жалість до Мідатова: "Мені вас дуже шкода", – сказав Жадан. – "Я ніколи не думав, що ви так самотній і відчуваєте таке болісне самотність" [39, с.225]. Велика Москва, де живе Мідатов і веде свою лабораторію, здається неймовірною ареною для таких почуттів.

На мою думку, автор звертає увагу на проблему розвитку урбаністичних процесів через висвітлення теми самотності людини у великому місті, пропонуючи нам замислитися, що спричиняє це явище – внутрішні фактори людини чи зовнішні обставини.

Для глибшого розуміння психологічного напруження людини, важливо врахувати події Другої світової війни. Автор ілюструє ці події через оповідання Шульги, якому німецька окупаційна влада пропонувала співпрацю, але він відмовився прийняти їхню пропозицію. Одним з найстрашніших епізодів було переховування дружини єврейки Сари, яку Шульга щиро кохав: "Сара просиділа у шафі рівно два роки. Сусідам я сказав, що Сара встигла евакуюватися..." [39, с.165]. Ці події сильно позначились на Шульзі, зламали його сильну особистість: "Я думаю, що в мені щось після війни зламалося" [39, с.166], і стали причиною його ненависті до врятованої дружини.

Після війни навіть визнання у газетах і щира вдячність Сари не змінили ставлення Шульги до пережитих подій. Вона постійно дякувала за порятунок і старалася догодити, що сильного Шульгу ставило у неприємне положення. Фашисти для нього були "скаженими псами", які тероризували Київ, відправляючи людей на смерть, але найжахливіше, що були і ті, хто вітав такі злочини.

Ці переживання змусили його інакше поглядати на життя: "Ось який сказ треба лікувати. Той, що тут, у душах людей..." [39, с.166].

Після пережитих страждань та принижень, Шульга знайшов новий сенс у житті - кохання з Васютою стало його основною життєвою метою. [39, с.166].

У роздумах біохіміка СентДьєрді відбивається визначення призначення Жадана як науковця: "Досліджувати – це сприймати те, що бачили всі, але мислити так, як не мислив ніхто інший"[39, с.193]. Кульмінацією його пошуків мети стають слова старого вченого Шульги про сенс людського існування: "Як стати людиною, як нею залишитись, як не боятись смерті, як перемогти жахливу самотність і втрату в житті. Ось що повинна бути мета" [39, с.166].

Нещастя глибоко вразили Жадана, особливо під час масового випадку сказу в Старій Митниці, де смерть Романа Поплавського стала особистою трагедією для вченого. Ця втрата заставляє його шукати новий шлях у своїх наукових дослідженнях.

Євген у самому собі відчуває глибоке невдоволення через свою малодушність та неспроможність залишитися вірним своїм переконанням. Він визнає, що "змирився з тим темним і несправедним, що оточує мене, махнув на це рукою. Моя чесність існує лише в певних і дуже вузьких межах..." [39, с. 309].

Проте, ці думки не лише підштовхують його до активних дій, але й до рішучих вчинків. Він остаточно вирішує вступити у непримиренний

конфлікт з Олексієм Нечаєвим. Тепер Євген вже не буде мовчати: "Я категорично проти виходу на пенсію Гаркуші, яка зараз у розквіті сил, працює надзвичайно плідно й корисно", і, не дозволяючи керівнику його запобігти, відповідає: "я, Альошо, піду краще клозети дезінфікувати розчином хлорного вапна, ніж стану іграшкою в твоїх руках"[39, с. 250]. У цих подіях автор прагне показати, що його персонажі — це саме люди ідеї; за кожним з них стоїть те, що впливало на їхнє життя, конфлікти та перипетії.

Важливим є не завжди усвідомлена, але завжди присутня боротьба людини та міста, їх взаємовплив.

Сторінки роману висвітлюють буденне життя в місті. Захоплення героїв, турботи, надії, переживання, почуття тощо. Проте, ця денноплинність не забирає глибокого сенсу людського буття: «траплялися... й людські нещастя, й катастрофи, й назавжди розлучалися ті, кому ще торік здавалося, що кохання їхнє вічне, але все це був природний хід речей» [39, с.239].

Разом із тим не зникало бажання людини йти далі на шлях до свого розвитку та протистояти негативності стороні суспільства.

Тут яскраво проглядається аксіома Щербака про активну життєву позицію.

Цікавими стають роздуми героя про швидкоплин часу, оскільки 1985 рік маркує кінець одного етапу для міста і його мешканців. Письменник демонструє зміни у місті через порівняння з минулим. Однак, чи все виявилось настільки добре й благополучно?

Описи міста створюють уявлення, ніби місто саме є живою істотою. Це враження, що люди опинилися всередині величезної істоти, що повністю контролює їх, не завжди сприймається у буденному житті, але воно присутнє.

Для ще більшого підкреслення важливості ролі міста автор показує, як кияни сприймають інші міста. Вони — особливий ґатунок людей, яких Київ загартував і виховав, бо «Київ неможливо підкорити з нальоту. Мудрий, тисячолітній, він не терпить верхоглядства і не пробачає маніпуляцій із совістю» [1, с.178].

Письменник плекає надію про те, що майбутнє міста – в руках людей, що їх шляхетні дії допоможуть суспільству пройти шлях до еволюційного розвитку.

Безумовно, підсумовуючи все сказане, можна констатувати, що Юрій Щербак знайшов свій унікальний стиль і тематику, які орієнтовані на урбаністичність.

Якщо розглянути актуальні проблеми, що виникають у процесі урбаністичного розвитку, легко можна визначити напрям, у якому з'являтимуться нові твори українських прозаїків. Тематики і проблематика, які будуть актуальними для висвітлення, будуть чітко простежуватися.

2.4. Місто як статус персонажів у романах Володимира Дрозда.

Не оминула урбаністичність і творів Володимира Дрозда. Домінантним образом спостерігаємо місто у таких творах письменника: «Спектакль», «Вовкулака» та «Убивство за сто тисяч американських доларів».

Простір – це один із чинників, який впливає на вибір людини та її трансформації. У творчості письменника чітко простежується важливість моральності людського життя, пошуків себе, а також вибору правильного чи хибного шляху. Ось тут найвиразніше і виступає місто серед інших просторових локусів. Адже в ньому відбуваються перетворення героїв. Більше того, як вище ми вже зазначили – образ міста безпосередньо має вплив на це.

Тому, топос міста є унікальним. Сприйняття цього явища проникло у літературу, зокрема і в романи В. Дрозда.

Не відходячи далеко знаходимо цікаве в образі міста та його впливі у романі «Спектакль» (1979–1984). Ця історія описує події з життя письменника - Ярослава Петруню, котрий замість дороги до свого дару обирає шлях титулів. Починає Ярослав співробітником газетки, кожне його нове досягнення веде письменника до нового міста. У творі нові локуси проводять нам асоціації з можливостями та показником успішності. Проте, підкорюючи нові міста Ярослав Петруня не відмежовується від рідного міста. Час від часу він приїздить щоб подивитись як тут без нього.

Зі зміною статусу та переїздом змінюється і сам герой. Він помічає ці зміни у собі, він розуміє, що почав жити за принципом з якого колись сміявся: «Велика машина – великий письменник» [11, с.310].

На мою думку цей момент дуже важливий, адже свідомо чи безсвідомо письменник розуміє, що отримує ті самі «дзвіночки», які показують, що обраний шлях не правильний .

Тут же спостерігаємо і персоніфікацію міста Терехівка, де молодик тільки починав кар'єру. У його пам'яті місто насміхалось над ним та не вірило в його талант та амбіції. Проте, згодом, коли Ярослав зрозумів, що мусить продемонструвати успіхи, які він здобув – приходиться розуміння, що «...колишньої Терехівки нема: сама назва лишилася...» [13, с.459] і що «усі, хто пліткував про нього, хто насміхався з його молодечої похвальби, хто не вірив у його талант, – лишилися там, у Терехівці, якої давно нема» [13, с.459].

На цьому моменті можна зрозуміти іронічність назви роману. Адже всі у спектаклі – актори, вони грають свою роль відповідно до того, що їх оточує. Їхні емоції залежать від бажань глядачів. Це легка стежка

отримання того, що ти так жадав, але чи насититься герой цим? Чи це саме те, що йому потрібно?

Від іронічної назви переходимо до ще більш інтригуючого заголовку роману - «Убивство за сто тисяч американських доларів». Цей твір був виданий у 2003 році, одним із останніх.

З імені головного героя - Робінзона Макухи, розуміємо, що перед собою маємо інтєпритацію Робінзона з досить відомого твору. Наш Робінзон обирає шлях паразитування на інших людях, замість того щоб благородно обживатись на своєму острові. В залежності від умов пристосування він обирає для себе асоціації з різними тваринами. Сьогодні він породистий кінь, завтра домашній кіт – муркотун, а через тиждень – слимак.

Із цих змін ролей можемо простежити мотив уособлення в нашому героєві цілого покоління, яке пережило злам шаблону. Хтось зміг пристосуватися до нового в житті, наприклад, Андрій Ротань, а хтось – не знайшов прихистку в нових реаліях.

Але може бути ще і третій шлях, еміграція та пристосування на чужині. Його яскраво відображає подорож дружини-художниці до Америки.

Повертаючись до нашого Робінзона спостерігаємо його шлях переїзду та пристосування до Києва. Він поринає у новий світ, який дає багато нових можливостей, шляхів до розвитку. Проте Макуха, обираючи роль слимака, нехтує всім та обирає спокійне та сите існування. Нові шляхи закрили свої ворота, все навколо застигло, місто не втримало заручника – Робінзон кидає все та переїздить до хатинки в селі. І нарешті там його настигла гармонія існування.

Тут знову ж таки бачимо порівняння Робінзонів та їх шляху. Один вижив після катастрофи у морі, інший – переніс катастрофу життя в місті. Але, я вважаю, тут маємо один нюанс, який ще раз підтвердить суттєву різницю в обох Робінзонах. Герой Дефо вибору не мав, він діяв,

використовуючи свої можливості та зберіг своє життя. Наш же Робінзон – втік від можливостей та зробив вибір у сторону амебного існування, яке призвело до самовигнання з міста. І тут постає питання, чи зміг би Робінзон Дрозда вижити та пристосуватися після «катастрофи в морі»? Роман "Вовкулака (Самотній вовк)", який вперше був опублікований у журналі "Вітчизна" у 1981 році, мав складний шлях до свого видання. Ігор Шевченко зазначив: "У сімдесятому році я написав двоє оповідань: «Жертва», «Пігмаліон», а також роман «Вовкулака» (варіант сімдесятого року)..." [13, с.435]. Проте редактори відхилили цей варіант, і вже у 1978 році письменник записав: "Напередодні мені остаточно перекреслили «Самотнього вовка» («Вовкулаку»), вже відредагованого, і я нічого не міг удіяти" [12, с.79].

Особисто для мене став цікавим факт того, що роман переклали болгарською мовою та видали у Софії. Болгарський критик Кристан Дянков високо оцінив твір В. Дрозда, зазначаючи, що як художник він вірно втілює різноманітність жанрів і стилів, проте залишається відданим предметно-реальній метафорі та вражаючому, майже містичному фольклорному гумору. Він акцентує на виразному, простому вияві душі, який виявляється як у буденних вчинках героїчної особи, так і у міщанському замиренні, байдужості й навіть зрадництві [19, с.157].

В. Дрозд пояснює причини написання свого твору так: на певному етапі свого життя він зрозумів, що негативні явища можуть загрожувати не лише окремій особистості, але й усьому суспільству в цілому. Він зрозумів це, оскільки спостерігав "самотніх вовків" та сластьонів у житті, а також мав можливість безпосередньо стикнутися з мікробом "портфельної хвороби". Письменник намагався ретельно розібрати і психологічно проаналізувати ці явища. Він також вказує, що перші версії "Самотнього вовка" були написані наприкінці 60-х - початку 70-х років. Сьогодні, за його словами, суспільство заглиблюється в кар'єризм,

приспосовництво і аморальність, хоча хвороба розвивається непомітно і в зародковому стані. В. Дрозд вважає, що його тривоги були обгрунтовані: "вовки" і сластьони існують, і ми повинні з ними боротися. Таке питання стоїть гостро і сьогодні, і тому, як видно, було варто бити на сполох. [15, с.126].

Тематика роману «Вовкулака» схожа з твором, про який ми згадували раніше - «Спектакль».

Із визначеною автором тематикою тісно пов'язана і гостро поставлена проблематика твору. Деякі з витесаних гостряків вирішуються, пронизуючи долі персонажів, а деякі – витесані зі старих дубів, старів як світ просто піднімаються, з намаганням їх викорінити.

У цьому романі основна увага приділяється головному герою, Андрію Шишизі, і його перетворенню, що, виявляється, є центральною темою, в той час як побічні сюжетні лінії виникають через спогади про померлого друга, Петра Харлана.

Роман показує поєднання двох планів на рівні розповіді - третьої особи та з погляду головного героя. Це взаємодія тримає нас зацікавленими у процесі перетворення людини у містичного звіра, вплітаючи цей процес у реальність. Михайло Жулинський стверджує, що двоплановість розповіді - реалістична і фантастична - сприймається як пряма або символічна. Читачі відчують переконливість у процесі переродження людини в нелюда, що створює значний художній вплив [16, с.196].

На противагу поглядам Жулинського, можна зазначити, що двоплановість у творах автора також може сприйматися як пародіювання, що теж є важливою частиною творчого стилю письменників. Як зазначає П. Майдаченко: «... провідний принцип пародіювань В. Дрозда – не пародія на «щось» чи на чийсь конкретні твори, а пародіювання певного явища, відштовхнувшись від якогось

мистецького твору чи типу художньої дійсності, з використанням і підключенням у контекст власного твору» [27, с.17].

Як на мене у романі автор застосовує обидва прийоми зображення двоплановості. Адже обрана проблематика вимагає глибокого змалювання та переосмислення, а як кульмінація – вплив на читача.

Сюжет роману можна вважати хронологічно послідовним, з певними вкрапленнями з минулого. В романі, співвідношення простору та хронології виявляється через різноманітне сприйняття героями подій. Для сироти – Петра Харлана – Пакуль – це «темні пакульські хати, забагнючені вулиці, тісна хижка з лози під лісом, піч, що димить, вічно хворі тітки...» [13, с.454]. Харлан, який мав великі амбіції, відчував глибоку ненависть до Мрин., бо «у місті, яке бачило мене смішним, я вже ніколи не почувався б переможцем, яких би висот не досяг» [13, с.454]. Проте Петро все ж раз на три місяці мав «...зиркнути на Пакуль, пересвідчитися, що він ще є, і є хутірець на краю Пакуля, є околиця Пакуля – Ріг ... – де він народився, – Мій Пакуль – це єдина ілюзія, яку я собі 35 ще дозволяю. Але сутінків у Пакулі я боюся – казна-що верзеться на думку...» [13, с.459]. У Шишиги з дитинства виринали «...пакульські перекази про мертвяків: і душа померлого, що сорок днів бродить по хаті, ночує під сволоком та п'є воду з мисочки на покуті, і відьмаки, які виходять опівночі з могил пити людську кров, і вовкулаки, що вселяються в живих людей, – різне поганське страховиння» [13, с.432].

Місто мало своє важливе значення для кожного з героїв, проте воно було їхнім спільним місцем, де вони могли здійснити свої задуми. У Харлана з дитинства «місто асоціювалося... з малясовими пряниками та морсом,.. потім з халвою, якої він присягався, коли виросте й житиме в місті, купити повну бочку і з'їсти за один раз...» [13, с.431]. Петро «...любив місто, ще не знавши його,.. вигадав його... мріяв завоювати місто, як жінку, що вразила уяву, узяти його на щит, приступом...» [13,

с.433]. А от для Андрія Шишиги «місто вперше бачилося... живим трепетним тілом, що його клітиною...» [13, с.451] він себе вважав.

В кінці кінців місто проковтнуло Андрія, прикувало його до нових правил. Він позбувся своїх ідеалів на користь свого ката. Нові ідеали так і не прийшли до його душі.

Після смерті друга Андрій переїхав до його квартири. Здійснив своєрідний перехід на інший рівень. Для нього це несло тільки тривогу, яку відчуваєш у нічному лісі та відчуття поля бою. Ця сила природи одночасно вабила вовка та страхала людину.

Цікаво, що Пакуль і Мрин є типовими для більшості творів В. Дрозда, і переїзд з одного місця до іншого можна розглядати як втілення мрій персонажів.

Образ Андрія Шишиги нерозривний з образом Петра Харлана. Їх об'єднують не тільки земні, а й містичні причини. Головний герой еволюціонує в свого друга. Адже, сам Андрій дуже інертний персонаж, який: «...хоч і сторонився гурту, відверто не протиставляв себе людям. Він плыв за течією, розкинувши руки» [13, с.456]. Його бажання співпадають з мріями батьків, котрі живуть його успіхами. На думку П.І. Майдаченка, «...відсутність... конфлікту «батьків і дітей» свідчить про небезпечні симптоми» [27, с.18]. На мою думку, це дійсно так, адже кожна дитина має коли відійти від батьків, їх прагнень, котрі вони хочуть перекласти на дитину разом із нездійсненими мріями. Дитина має віддлитись від батьків та стати повноцінною людиною вже зі своїми прагненнями. Проте, нашого героя все ж спіткала трансформація, яка пришвидшилась з появою помираючого друга. Зміни були далеко не в кращу сторону. Майже миттєво в героя відбувається роздвоєння. Спочатку він спостерігає за собою збоку, слідкуючи за собою, виникає думка, що «смерті не існує, ми міняємо оболонки тіл, як одяг» [13,

с.450]. Згодом приходить відчуття, що він – лялька, якою хтось верховодить [13, с.451].

Відтепер герой став постійно помічати зміни у своїй поведінці. Він чітко осмислює «нове сприйняття». Для нього справедливість стає розміркованою річчю. Відкриваються нові можливості для кар'єрного росту. Він усвідомлює, що його життя «повільно злиткується з життям Харлана...» [13, с.456].

Тут вже явно простежується перемога вовчої природи. Герой починає досліджувати власну самотність на новому рівні. Для нього мораль втрачає своє значення як етична категорія і стає лише «шумовинням», піною на поверхні реального життя. Він розглядає звірину сутність як щось нормальне, а свою вовкодухість характеризує як щось внутрішнє, що вплинуло на нього після смерті Харлана, як грім з ясного неба [13, с.461].

А зважаючи на запис В. Дрозда у щоденнику: «До «Шишиги». Держава не здатна наповнити чимось позитивним людську душу. Багато державних ритуалів – мертва формальність. Утворюється порожнеча у душах, вакуум. А ще – відсутність можливостей для зовнішнього самовияву, ініціативи. Звідси – нарцисизм як спроба самовияву особистості...» [17, с.134], героя можна вважати жертвою суспільного здичавіння. Суспільним ововченням. Найгірше в цьому є те, що справжніх вовкулак легко виявити, їхня суть викривається місяцем. Вони живуть у лісі та не виявляють любові до м'яса. Наш же герой – міський вовкулака. Місто для нього – кам'яний ліс. Його самотність не обростає роздумами про неприязнь до свого єства. Його життя одинака-його насолода, бо він прийняв свого звіра, який його нагородило місто. Місто і справді його проковтнуло, але не привило до бажання харчуватись хлібом. Справжні міські вовкулаки ніколи не покажуть свою природу та будуть приховувати свою жагу до м'яса, але поки їм це

буде зручно. У вигідний момент вона проявиться і тільки жертва зрозуміє хто насправді перед нею.

Отже, ми бачимо місто у досить цікавих проявах в романах В. Дрозда. Спочатку ми бачимо його перед собою як дар небес, воно дарує нам величезний потенціал для росту. Але дуже легко звернути не в ту вулицю. І як тільки ми це зробимо - маски потихеньку почнуть спадати, герой буде плавно йти до вже підготовленої прірви, яка поглине його душу. Але є ймовірність, що душа зникне раніше, ніж буде прірва і перед нами постане ще один міський вовкулака, якого при світлі місяця ми не зможемо вивести на чисту воду. Він та його однодумці будуть всюди та намагатимуться заволодіти особистістю кожного, адже це така насолода. А після цього полонений буде змушений так само приїхуватись у вуличках та шукати когось з великим бажанням рости, з амбітними цілями та чистою особистістю.

ВИСНОВКИ

У роботі образ міста побував під нашим мікроскопом з різних ракурсів. Дивлячись на нього зі сторони літератури, культури та соціуму можна зробити висновок, що місто – це комплексне поєднання зі складними прожилками, які утворюють структуроване тіло. Також це тіло можна назвати топосом, який містить генерацію символів, міфологічних, релігійних уявлень.

За допомогою цих нових характеристик місто формується як нове та дуже насичене середовище існування людей, буття.

Вплив міста та взаємодія з людськими організмами активно генерують приводи, так звані проблеми, торкаючись при цьому й українського літературознавства. В таких проявах людина відкриває своє минуле, проектує його на своє майбутнє та старається не втратити при цьому локус теперішнього.

Українська проза теж подібно людині знайшла своє минуле, виросла з його сільського кожуха та намагається вплинути на творення нового світу. В цьому світі «колишнє» з «новим» мають зливатися у танку на всіх рівнях, від художньої генетики до соціально – інноваційного рівня. Нові форми цього танку зачнуть видозмінення певних традицій.

Розуміння універсальності міста, його різноманітності та еволюції в літературі другої половини ХХ століття спричиняє потребу у використанні різних стилів, художніх методів та зміни літературних тем. Урбаністична література переносить точку зору письменника на місто як на модель, де відбувається накопичення історичного досвіду людства. Для письменників другої половини ХХ століття місто стає майже як особистість, отримуючи риси людської ідентичності і відображаючи їх же самих. Місто – це «енциклопедія» людського життя і суспільства, унікальність якого полягає у тому, що воно пропонує людині безліч варіантів і виборів.

Сучасний урбаністичний простір створює нові значення, смисли і коди, які відображають людину і її час. Літературний світ початку ХХІ століття характеризується загальною «урбанізацією».

Урбаністична концепція Ніни Бічуї показує нам зображення міського простору з різних боків. З одного - бачення через власну авторську парадигму, з іншого – показ концепції через певні аксіологічні настанови. Бачення урбанізму письменницею, засноване на утопічній парадигмі міста, яка в свою чергу може поділятися на декілька концепцій.

Одна з них розповідає про персонажів, які сприймають міське життя як щось природне і легке, і вони гармонійно в ньому існують. У творах присутні мрійливі образи міста, які відображають утопічні уявлення про урбаністичний простір. Наприклад, у повісті "Шпага Славка Беркути" персонаж мріє про те, що в майбутньому він зможе відвідати ті міста, які зараз він бачить на карті.

Образ Львова бачимо й найбільш емоційно деталізованим в новелі «Земля». В ньому неепорушну ідеальність міста Лева осмислює через свій внутрішній емоційний стан жінки - оповідач.

Але місто, зокрема Львів, набуває у творах письменниці не тільки меланхолійного характеру. На противагу йому, місто як ворога та катастрофу, змальовано у творі «Показія, або...». Міську ворожість підкреслена виразними природними видозмінами погоди, зокрема – дощем: «Місто промгло наскрізь, перекопане, розрите... туман, дощ і хляпанина» [5, с. 142]. «Місто все ще мокне – ще трохи – розкисне, розвезе його, наче іграшку з пап'є маше: під ногами каша, чвакання, жмакання, флякання. Розкопане, розшарпане, розсмикане місто з пап'є – маше» [5, с. 56 142]. Від цих описів уже не віє добрим та сонячним духом міста, чию меланхолію нічого не здатне зламати. Вони наганяють

напругу та в якійсь мірі, на мою думку, дають схожість із містом туманів та сірої погоди – Лондоном.

Таке зображення міста презентує одну із опозицій есхатологічної урбаністичної парадигми - місто в конфлікті з природою. Також для зазначеної вище опозиції характерна боротьба та протиставлення міського та природного способу життя. Особливо на цьому конфлікті наголошено в повісті «Повінь».

Дослідження урбаністичної тематики у творчості Н. Бічуї свідчить про її відхід від дуалістичного уявлення про місто, яке було характерним для європейського модернізму. На відміну від цього, у творах Бічуї місто сприймається як об'єкт особистих, інтимних діалогів з оповідачем або персонажами. Це відображає напружену боротьбу між раціональністю та емоційністю в міському середовищі. Дослідження цієї теми може бути продуктивним у порівнянні українського та європейського міського досвіду у творчості письменниці.

Творчість Юрія Щербака відкриває цікаву й малодосліджену тему міста в українській літературі другої половини ХХ століття, яка зараз є актуальною. У його творах місто зображено як місце, що вражає смутком, містичністю, радістю та теплом. Особливе значення має Київ у романі "Причини і наслідки", де місто наділено місією рятувати головного героя від самотності. Щербак малює образ міста через призму світосприйняття Євгена Жадана, лікаря-рабіолога, який захоплюється пейзажами Києва.

Сторінки роману висвітлюють буденне життя в місті. Захоплення героїв, турботи, надії, переживання, почуття тощо. Проте, ця денноплинність не забирає глибокого сенсу людського буття: «траплялися... й людські нещастя, й катастрофи, й назавжди розлучалися ті, кому ще торік здавалося, що кохання їхнє вічне, але все це був природний хід речей» [39, с.239].

Разом із тим не зникало бажання людини йти далі на шлях до свого розвитку та протистояти негативності стороні суспільства.

Тут яскраво проглядається аксіома Щербака про активну життєву позицію.

Описи міста створюють враження, ніби місто є живою істотою. Люди відчують, що вони опинились всередині величезної істоти, яка повністю контролює їх, хоча це не завжди сприймається в повсякденному житті.

Для ще більшого підкреслення важливої ролі міста письменник показує, як містяни сприймають інші міста. Кияни вважаються особливими людьми, яких їхня столиця загартувала і виховала. Через свою тисячолітню мудрість, Київ не приймає верхоглядства і не допускає маніпуляцій із совістю. [1, с.178].

Письменник плекає надію про те, що майбутнє міста – в руках людей, що їх шляхетні дії допоможуть суспільству пройти шлях до еволюційного розвитку.

Безперечно можемо сказати, підсумувавши все, що Юрій Щербак, знайшов свій стиль і тематику у зображенні урбаністичності.

Якщо звернути увагу на актуальні проблеми, які виникають в процесі урбаністичного розвитку - можна легко визначити вектор появи нових творів українських прозаїків. Легко будуть проглядатися тематики та проблеми, які будуть актуальними для висвітлення.

Елементи урбаністичного топосу в незакінченій повісті В. Стуса «Так бувало уже не раз». В незакінченій повісті «Так бувало уже не раз» Стус створює відкритий міський образ. Нетипова, але швидка урбанізація та пролетаризація населення того часу постають новими чинниками, які провокують зміни, нові уявлення. До кінця XIX століття в українській

літературі місто поставало здебільшого неприродним та чужим. Проте, нові чинники повпливали на швидкі зміни.

Якщо розглядати у цій парадигмі урбаністичне в незакінченій повісті В. Стуса «Так бувало уже не раз», то можна виділити міські елементи топосу як цілком сучасні. Адже у творі бачимо місто вже як природне середовище для людини. Обидві природи міцно переплетені та складаються в одне ціле на тлі почуттів, переживань героя. Узагальнюючи сказане про урбаністичну концепцію в незакінченій повісті В. Стуса «Так бувало уже не раз», можемо зробити висновок про те, що в цілому вона має характеристики переривчастості. Проте, в особливо важливих моментах, які проживає головний герой спостерігаємо об'єднання кількох просторів задля підвищення зв'язку героя з його роздумами, а також героя з читачем. І таким чином роздуми читача та героя в певних моментах можуть зливатися в одне та ще яскравіше відображати думку, за допомогою топосу міста.

Місто як проявлення статусу персонажів у романах Володимира Дрозда.

Не оминула урбаністичність і творів Володимира Дрозда. Домінантним образом спостерігаємо місто у таких творів письменника: «Спектакль», «Вовкулака» та «Убивство за сто тисяч американських доларів».

Ми бачимо місто у досить цікавих проявах в романах В. Дрозда. Спочатку ми бачимо його перед собою як дар небес, воно дарує нам величезний потенціал для росту. До нього приходять персонажі зі своїми мріями, баченням своєї особистості з надією стати ще кращими. Місто для них асоціюється з вершиною. Але дуже легко звернути не в ту вулицю. І як тільки ми це зробимо - маски потихеньку почнуть спадати, герой буде плавно йти до вже підготовленої прірви, яка поглине його душу. Але є ймовірність, що душа зникне раніше, ніж буде прірва і перед нами постане ще один міський вовкулака, якого при світлі місяця ми не зможемо вивести на чисту воду. Він та його однодумці будуть всюди та намагатимуться

заволодіти особистістю кожного, адже це така насолода. А після цього полонений буде змушений так само принохуватись у вуличках та шукати когось з великим бажанням рости, з амбітними цілями та чистою особистістю.

Отже, підсумовуючи все можна ствердити, що урбаністична література другої половини ХХ століття, зокрема творчість Н.Бічуї, В.Дрозда, Ю.Щербака, В. Стуса та ін. націлена на вплив людського світосприйняття. Для його отримання використовуються різні засоби зображення проблематики визначеної автором. Застосовуючи до цих поєднань й образ міста з його перевагами та недоліками, з реальністю та міфологічністю ми бачимо утворення надзвичайної інтелектуальності та чуттєвої наповненості, якими просякнуті твори авторів. Це комбо проникає у свідомість читача та не відпускає її до останнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амусин М. Як в місті живемо / М.Амусин // Зірка. – 1986. – №11. – С.177-185.
2. Бех І. Цінності як ядро особистості / І.Бех // Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / За ред. О.В.Сухомлинської. – Київ, 1997. – 224 с
3. Бічуя Н. Звичайний шкільний тиждень : [повість] / Н. Бічуя. – Київ : Веселка, 1973. – 157 с.
4. Бічуя Н. Яблуня і зернятко : [повісті та оповідання] / Н. Бічуя. – Київ : Веселка, 1983. – 216 с.
5. Бічуя Н. Великі королівські лови : [новели та візії] / Н. Бічуя. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 192 с.
6. Бічуя Н. Квітень у човні. Повінь : [повісті] / Н. Бічуя. – Київ : Дніпро, 1981. – С. 4–70.
7. Бічуя Н. Родовід : [повість, оповідання] / Н. Бічуя. – Львів : Каменяр, 1984. – 256 с.
8. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки монографія. – вид. друге, доп. і перероб. / А. Біла. – Київ : Смолоскип, 2006. – 464 с.
9. Бовсунівська Т. Профетичні романи Юрія Щербака в контексті сучасної постапокаліптики / Тетяна Бовсунівська // Слово і час. – 2015. – № 7. – С.3-16
10. В. Стус «Так бувало вже не раз»: [повість]
11. Дрозд В. Спектакль // Вибрані твори : у 2 т. / В. Г. Дрозд. – Київ, 1989. – Т. 2 : Повісті, романи. – 1989. – С. 177-310.
12. Дрозд В. Музей живого письменника (повість-шоу) ; передм. В.Лисенко / В. Г. Дрозд // Слово і Час. – 1993. – № 1, 3.
13. Дрозд В. Вовкулака // Вибрані твори : у 2 т. / В. Г. Дрозд. – Київ : Український письменник, 1989. – Т. 1 : Оповідання, романи. – 1989. – С. 311-461

14. Дрозд В. Бог, люди і я: Щоденники різних років із коментарями / В.Г.Дрозд // Київ. – 2003. – № 1-6.
15. Дрозд В. Убивство за сто тисяч американських доларів / В. Дрозд. – Київ : Український письменник, 2003. – 255 с.
16. Жулинський М. Наближення : літературні діалоги / М. Жулинський. – Київ : Дніпро, 1986. – 278 с.
17. Дрозд В. Ми зустрічались на сонці, очима... / В. Г. Дрозд // Кур'єр Кривбасу. – 1999. – № 111. – С. 73-115.
18. Дрозд В. Музей живого письменника (повість-шоу) ; передм. В.Лисенко / В. Г. Дрозд // Слово і Час. – 1993. – № 1, 3.
19. Дянков К. Вічні кола Володимира Дрозда / Кристан Дянков // Літературна Україна. – 1988. – 24 серпня. – С. 6.
20. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 2. Ч. 2: 1960–1990-ті роки: Навч. посібник / За ред. В. Г. Дончика. – Київ : Либідь, 1995. – 512 с.
21. Коломієць Н. Україна у виборі, викликах та уроки для національної безпеки : діалог Михайла Слабошпицького і Юрія Щербака / Н.Коломієць // Київ. – 2010. – № 2. – С. 2-13.
22. Коскін В. Погляньмо з майбутнього, хто ми є... : інтерв'ю з Юрієм Щербаком / В.Коскін, С. Бондаренко // Київ. – 2011. – № 4/5. – С.142- 151.
23. Кравченко І. Ягений міста / І.Кравченко // Київ. – 1985. – №1. – С.177-178.
24. Ласло-Куцюк М. Шукання форми [Текст] / М. Ласло-Куцюк // Ласло-Куцюк М. Нариси з української літератури ХХ століття. – Бухарест, 1980. – 327 с.
25. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – Т.1. – 608 с.
26. Малишевський І. Людина, яка не боїться починати / І.Малишевський // Вітчизна. – 2004. – №9-10. – С. 159-161.
27. Майдаченко П. Поетика умовності у В. Дрозда / П. І. Майданченко // Радянське літературознавство. – 1987. – № 2. – С. 15–23

28. Міщенко О. Урбаністичні візії Володимира Винниченка та неподолана традиція у творчості шістдесятників / О. Міщенко // Літературознавчі студії : збірник наукових праць. – Київ : [б. в.], 2012. – Вип. 32. – С. 169–179.
29. Саковець С. П. Міфопоетика поезії Василя Стуса [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Саковець Світлана Петрівна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2012. – С. 12.
30. Сергій Цікавий. Урбаністичний топос у прозі Василя Стуса // [Електронний ресурс].
https://shron1.chtyvo.org.ua/Stusoznavchi_zoshyty/Zoshyt_1.pdf
31. Слабошпицький М. Один із маленької футбольної команди / М.Слабошпицький // Київ. – 2004. – №10. – С. 119-129.
32. Слабошпицький М. Триумфальне повернення в прозу [Текст] / М.Слабошпицький // Літературна Україна. – 2013. – 7 берез.(№ 10). – С. 6-7.
33. Фоменко В. Пошуки «міста майбутнього» в українській прозі другої половини ХХ століття (на прикладі повісті Юрія Щербака «З хроніки міста Ярополя») / Фоменко В. // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – Київ : Акцент, 2005. – Вип. 21, ч. 1. – С. 321-329.
34. Фоменко В. Місто і література: українська візія : моногр. / Фоменко В. – Луганськ : Знання, 2007. – 312 с
35. Фоменко В. Українська урбаністична проза ХХ століття : еволюція, проблематика, поетика : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / В.Г. Фоменко. – Київ, 2008. – 40 с
36. Фоменко В. Г. Особливості художнього „відчуття” і зображення міста в українській літературі / В. Г. Фоменко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 22 (281). Ч. II. – С. 140.
37. Хороб М. Проблема психологічної характеристики героя в українській новелістиці 70-х годов : автореф. дис. ... канд. філол. наук / М.Хороб. – Київ : ИИЦ Госуд. пед. ин-та им. А. М. Горького, 1987. – 20с.

38. Шевчук В. Екзистенціальна проза В. Підмогильного [Текст] / В. Шевчук // Підмогильний В. Місто: Роман та оповідання. – Київ : Веселка, 1993. – С. 5-20.
39. Щербак Ю. Лікарі: Роман, повість, оповідання / Юрій Щербак. – Київ : Дніпро, 1990. – 623 с.
40. Щербак Ю. Хроніка міста Ярополя / Юрій Щербак. – Харків : Фоліо, 2008. – 255 с.
41. Яструбецька Г. Концепт «Україна» в поезотворчості Василя Стуса // Слово і час. – 2004. – № 10. – С. 37–43.